

І. Б. Усенко

Петражицький Лев (Леон-Адам) Йосипович

ПЕТРАЖИЦЬКИЙ Лев (Леон-Адам) Йосипович (17(29). 04. 1867, маєток Гори, нині агромістечко Могильовської обл., Білорусь — 15. 05. 1931, Варшава) — правознавець, філософ, соціолог. Доктор римського права (1898), ординарний професор (1901), член Польської АМ (1912). Депутат Державної думи Російської імперії (1906). Походив із давнього польсько-литовського шляхетського роду. Закінчив Вітебську гімназію (нині Білорусь, 1885, зі срібною медаллю) та юридичний факультет Університету святого Володимира у Києві (1890, з дипломом 1-го ступеня, деякий час навчався на медичному факультеті). В університеті 1888 отримав золоту медаль за конкурсну працю про обов'язки подружжя у римському праві, переклав з німецької підручник професора Бернського університету Ю. Барона «Система римського громадянського права» (т. 1—4, К., 1888—89). Був залишений в університеті як професорський стипендіат. 1890 міністерство народної освіти відрядило його на стажування з виплатою стипендії до «Російського інституту римського права» при Берлінському університеті, де його наставником став видатний німецький цивіліст Г. Дернбург. Перед цим П. стажувався один семестр у професора-цивіліста Е.-І. Беккера в Гайдельберзькому університеті (Німеччина), а згодом, за окремими джерелами, деякий час — у Парижі та Лондоні. У Берліні опублікував монографію «Die Fruchtvertheilung beim Wechsel der Nutzungsberechtigten vom Standpunkt des positiven Rechts und der Gesetzgebung: drei civilrechtliclie Abhandlungen» («Розподіл продуктів у разі зміни бенефіціарів», 1892) та двотомник «Die Lehre vom Einkommen» («Доктрина доходу», 1893—95). Класичні проблеми

римського права в цих працях він розглянув у нетрадиційній інтерпретації, пов'язав їх з обґрунтуванням нового напрямку — політики права та власними поглядами на джерела майбутньої кодифікації німецького цивільного права. Його критика як «романістів», так і «германістів» (двох основних тоді течій історичної школи права) за ідеалізацію звичаєвого права, юридичної старовини загалом, з одночасною пропозицією насамперед спиратися на правові реалії викликали значний резонанс у німецьких фахівців, справили помітний вплив на подальший кодифікаційний процес. 1895 повернувся до Києва, 1896 захистив в Університеті святого Володимира магістерську дисертацію «О распределении доходов при переходе права пользования по римскому праву» на основі дещо поліпшеного перекладу відповідної німецькомовної праці. Від 1897 — приват-доцент Санкт-Петербурзького університету, де 1898 захистив докторську дисертацію «Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права», а також опублікував монографію «Политика права» (обидві на підставі вдосконаленого перекладу попередніх німецькомовних праць). Від 1900 — екстраординарний, від 1902 — ординарний професор енциклопедії та історії філософії права, водночас 1905—06 — декан юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету. 1897—1918 керував науковим гуртком філософії права, слухачами якого у різні роки були відомі вчені *П. Сорокін*, [М. Кондратьєв](#), Г. Гурвіч та ін. Саме на засіданнях цього гуртка П. обґрунтовував необхідність створення нового наукового напрямку — соціології права. До числа його учнів і найвидатніших послідовників також належали *М. Рейснер* і М. Тимашев. Опублікував низку нових наукових праць, зокрема «Теория права и государства в связи с теорией нравственности» (Санкт-Петербург, 1907; 1910), у якій виклав квінтесенцію своєї психологічної теорії права. За сумісництвом викладав курс енциклопедії права в Училищі правознавства, проте у жовтні 1905 подав у відставку на знак протесту проти переслідування вихованців за їхні політичні переконання. Був співробітником журналу «Вестник права» і членом редколегії газети «Право». 1905 на установчому з'їзді партії кадетів обраний до її ЦК, 1906 від цієї ж партії — до Державної думи. Відстоював надання виборчих прав жінкам, громадянські права загалом, недоторканність особистості тощо, брав участь у засіданнях аграрної комісії. Після розгону Державної думи підписав протестну за характером «Виборзьку відозву», за що засуджений до 3-х місяців ув'язнення (через хворобу відбув це покарання лише 1908) і позбавлений політичних прав. Один із активістів Санкт-Петербурзького юридичного товариства. Входив також до Спільки правників та економістів польських в Санкт-Петербурзі, а з початком 1-ї світової війни став членом Польського товариства допомоги жертвам війни. Після Лютневої революції 1917 призначений сенатором, однак активної участі в політичній і судовій діяльності вже не брав. 1919 виїхав до Фінляндії, залишивши рукописи своїх праць на зберігання в бібліотеці університету, 1921 — до Польщі, де посів спеціально створену для нього кафедру соціології на відділі права Варшавського університету. Також обійняв кафедру законодавчої політики у Вільному польському університеті. Деякий час працював там проректором. Брав участь у роботі Кодифікаційної

комісії. Відзначився виступами проти дискримінації євреїв на академічних посадах, але загалом активності у громадському і політичному житті не виявляв. 1925 став віцепрезидентом Міжнародного інституту соціології у Парижі та членом-кореспондентом Міжнародної академії порівняльного права у Гаазі (Нідерланди). Також обраний почесним доктором Університету Стефана Баторія у Вільнюсі. Отримав пропозицію стати членом ВУАН, але відмовився через неможливість виконати обов'язкову вимогу щодо переїзду до Києва. Попри загальне наукове визнання нових великих праць вже не оприлюднював, хоча кілька з них залишив у рукописах, які після його смерті здебільшого були втрачені 1944 під час воєнних дій у Варшаві. Останні роки життя страждав від депресії. Покінчив життя самогубством.

Наукові ідеї П. справили значний вплив на формування концептуальних засад світової юридичної, економічної та соціологічної науки початку 20 ст. Його суспільно-політичні погляди здебільшого характеризують як легалістичний лібералізм. Публікації вченого закликали до модернізації Росії, демократичних реформ і розвитку капіталістичної економіки. Розглядаючи право як головний інструмент суспільного прогресу, він не підтримував революційний шлях змін у Росії, вказуючи на необхідність реформ відповідно до закону. Хоча П. мав певні здобутки у розвитку догматичної юриспруденції, зокрема у вченні про доходи та акціонерному праві, але найбільше визнання йому принесла його психологічна теорія права, яку нині розглядають як одну з найважливіших складових сучасного праворозуміння. На його думку, реальність є дуалістичною і охоплює як фізичні об'єкти та живі організми, так і психологічні феномени. Право він розглядав як особливу форму психічних переживань, покликану виконувати дистрибутивну (розподіл предметів, що мають економічну цінність) та організаційну (можливість одних осіб наказувати іншим) функції. Розрізняв інтуїтивне право (особистісне психологічне явище, що полягає у переживанні імперативно-атрибутивного обов'язку, який кореспондується праву іншої особи), що регулює певні відносини між людьми, та позитивне право, яке обмежене дією правових норм, але має універсальний характер. Відповідно, державна влада — явище, засноване на психологічних проєкціях прав і обов'язків, що продукують відносини влади між правлячими особами та підлеглими, а держава — лише ідея, що спонукає до суспільно корисної поведінки на противагу суспільно шкідливій поведінці. Концепція політики права П. зародилася у процесі дослідження римського та сучасного цивільного права і закликала вивчати психічні особливості правового регулювання людської поведінки на основі проникнення в особливості її мотивації та специфіку розвитку людського характеру. Водночас з позицій відродженого природного права він вважав, що законодавча політика, спрямована на соціальний прогрес та вдосконалення правопорядку, має спиратися на методологічні напрацювання щодо розв'язання природно-правових проблем. Незважаючи на численну і багатоаспектну критику, що триває і нині, запропоновані П. методологічні підходи стали підґрунтям для розвитку різних наукових напрямів у вітчизняній та світовій

науці, наприклад, таких як «американський та скандинавський правовий реалізм», концепція «революційної правосвідомості», теорія «емоційної психології», згідно з якою основу економічної взаємодії та правових відносин у суспільстві формують різні типи емоційної поведінки людей.

Основні праці

Распределение дотальных плодов // Университетские известия. К., 1895; Введение в политику права // Там само. 1896—97; Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права. Санкт-Петербург, 1897; Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права. Санкт-Петербург, 1898; Обычное право и народный дух. Санкт-Петербург, 1899; Очерки философии права. Вып. 1. Основы психологической теории права. Обзор и критика современных воззрений на существо права. Санкт-Петербург, 1900; К вопросу о социальном идеале и возрождении естественного права. Санкт-Петербург, 1903; Введение в изучение права и нравственности: Эмоциональная психология. Санкт-Петербург, 1905; Университет и наука. Опыт теории и техники университетского дела и научного самообразования. С приложениями: о высших и специальных учебных заведениях и о среднем образовании. Т. 1—2. Санкт-Петербург, 1907; Акции: Биржевая игра и теория экономических кризисов. Т. 1. Санкт-Петербург, 1911; О ритуальных убийствах и деле Бейлиса. Санкт-Петербург, 1913; О женском равноправии. Петроград, 1915; Теория и политика права. Избранные труды. Санкт-Петербург, 2011; Вибрані праці: У 2 кн. К., 2011.

Рекомендована література

1. Исаев А. А. Профессор Л. И. Петражицкий как основатель политической экономии. Санкт-Петербург, 1912;
2. G. Dabord. L'oeuvre juridique et philosophie de Leon Petradzychi. Paris, 1962;
3. K. Baum. Leon Petrazycki und Seine Schüler. Berlin, 1967;
4. K. Motyka. Wpływ Leona Petrazyckiego na polską teorię i socjologię prawa. Lublin, 1993;
5. A. Kojder. Godność i siła prawa. Szkice socjologiczno prawne. Warszawa, 2001;
6. Ковальчук О., Харчук В. Цінність права в психологічній теорії Л. Й. Петражицького // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Право. 2010. Вип. 14;
7. E. Fittipaldi. Everyday Legal Ontology. A Linguistic and Psychological Investigation within the Framework of Leon Petrazycki's Theory of Law. Milano, 2012;
8. Титов В. Д. Логіко-філософські погляди Л. Петражицького // Філософські обрії. 2014. Вип. 31;
9. Мережко А. А. Психологическая школа права Л. И. Петражицкого: истоки, содержание, влияние. О., 2016.

Бібліографічний опис:

Петражицький Лев (Леон-Адам) Йосипович / І. Б. Усенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-882284>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).